

ЗАВДАННЯ ГЕРМЕНЕВТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА¹

М. ЗІРК-САДОВСКИ
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та філософії права
(Лодзький університет, Польща)*

1. Суб'єктивізм, що почався у сучасній філософії з Р. Декарта і набув зрілої форми у філософії Е. Гуссерля, відділяє анонімний, абстрактний суб'єкт від протилежної категорії — об'єкта. Цей напрям філософії об'єднаний загальною проблемою, хоча в ньому були свої повороти, найважливішим із яких була Кантівська конструкція трансцендентального суб'єкта. Ця загальна ідея — переконання у тому, що суб'єкт — джерело смислу. У працях І. Канта або Е. Гуссерля ми спостерігаємо спроби подолати це протиставлення, але це завжди відбувається через посилення на суб'єктивність. Воно досягає найвищої інтенсивності у природничих науках. У цій галузі думки сфера аналізу є об'єктивною.

Г. Гадамер звертає увагу на три головні вади цього способу мислення: 1) наївність судження, тобто припущення щодо існування чистого викладу фактів; 2) наївність роздумів, тобто віра у свободу думки, яка не обмежується ситуаційними й історичними умовами; 3) наївність поняття, тобто припущення, що значення і слова просто «застосовуються» до реальності. Ці три помилки є причиною відчуження наукової свідомості. Загалом джерелом відчуження є суб'єктивізація сучасної філософії. Для Г. Гадамера ключовою проблемою є питання про те, як уникнути картезіанства, тобто переходу свідомості у знання, протилежне його об'єкту, відділення когнітивного суб'єкта від екзистенціального суб'єкта.

Таким чином, розвідки Г. Гадамера у цьому критичному дослідженні науки можна назвати екзистенціональним аналізом останньої. Він повторює тезу М. Гайдеггера, що розуміння є онтологічною характеристикою існування *Dasein*.

¹ *Marek Zirk-Sadowski*. The Task of the Hermeneutic Philosophy of Law. Переклад з англійської мови Н. Сатохіної.

Розуміння рухається по герменевтичному колу. Усі тлумачення завжди відбуваються у певній герменевтичній ситуації. Це гра між інтерпретатором і текстом у широкому розумінні, хоча учасник цієї гри не вважає себе «простим гравцем». Тлумачення «як гра» означає, що не існує так званого належного розуміння певного тексту. Значення — це не якийсь факт, який можна встановити через повторні спроби, тому що неможливо вийти за межі своєї ситуації, щоб побачити значення цього тексту у чистому вигляді. Існування *Dasein* є *a priori* герменевтично зумовленим, а тому значення є внутрішньо присутнім у тлумаченні, і воно само виступає тлумаченням.

Таким чином, кожний текст має надмірний обсяг значення, і розуміння «не є процедурою імітації, це завжди процедура творення» [1, с. 280]. Тому розуміння тексту, як зазначив В. Дільтей, це не проникнення однієї особи у дух іншої, а скоріше вихід на більш високий рівень загального піднесення не лише над власною, а й чужою конкретністю. Ситуація — це певна позиція, яка обмежує можливість бачення, Г. Гадамер називає таку позицію горизонтом. У традиційній герменевтиці потрібно було вийти з власної позиції й увійти в горизонт епохи, яка є предметом розгляду. Це неможливо та й навіть не потрібно робити, тому що ця традиція — це не об'єкт аналізу, а джерело можливих значень. Той горизонт, що наразі є сучасним для нас, не має закритої форми, це — розвиток, дроблення минулого, тобто поєднання горизонтів, які, вочевидь, існують тільки для самих себе. Це так звана історично обумовлена свідомість («*wirkungsgeschichtliches Bewusstsein*») або свідомість залишення у тій традиції, яка дає нам щось для обговорення, щось, що є активною історією [1, с. 284].

Отже, ми бачимо, що від часів М. Гайдеггера герменевтика є не лише методом, а й також онтологією, спробою описати існування *Dasein*. Дослідження тлумачення дозволяє філософії наголосити на наївності так званого наукового мислення. Виявилось, що основний зв'язок між мовою і світом полягає не в тому факті, що світ є об'єктом мови. Світ наданий нам у мові. А це, як вважає Г. Гадамер, означає, що «перед-поняття» («*pre-concepts*») і «перед-судження» («*pre-judgments*»), що використовуються у цьому тлумаченні, неможливо ліквідувати, тобто не існує антиісторичних значень понять, які визначають власний сенс, як не існує і додаткових лінгвістичних засобів, які ми можемо застосувати до цих понять.

Г. Гадамер часто наголошує на тому, що герменевтика завжди з'являється там, де у повідомленні відчувається щось дивне, де існує незвичність традиції. Герменевтик намагається дати раду цій незвичності. Оскільки у нього, однак, відсутнє так зване адекватне розуміння, він не відкриває в точності закладений раніше смисл, а поновлює зв'язок-комунікацію. Тому можна сказати, що герменевтика має практичні сподівання. Ця комунікація завжди можлива, тому що наше буття складають не наші судження, а наші перед-судження (*pre-judgments*). Тобто *Dasein a priori* обумовлене герменевтично. Герменевтика, таким чином, не є скептицизмом. Вона просто показує, що неможливо здійснити епістемологічну редукцію контакту з традицією, вважаючи її об'єктом аналізу. Інтерпретацію неможливо звести до наукової форми на основі повторення методологічного досвіду, — спроби презентувати її у такій формі є ознаками відчуженої свідомості.

Однак це не значить, що для Г. Гадамера усі проблеми за своєю природою є лінгвістичними. Мова — це лише форма вираження і єдиний спосіб розуміння. Лінгвістичні проблеми у відомому сенсі є вторинними, оскільки вони є лише засобом для досягнення мети. Ця мета полягає в тому, щоб досягнути моменту первісної екзистенціальної ситуації, коли мова «ще» не дана, тобто моменту зустрічі зі світом. Здається, ця проблема є успадкованою від Е. Гуссерля. У «Формальній і трансцендентальній логіці» він розглядає проблему так званого допредикативного досвіду або граничного способу існування (*Granzmodus*) свідомості [2].

Однак для повної реконструкції трансцендентальних припущень правників необхідно проаналізувати правила аргументації і реконструювати засноване на них поняття людини, тому що таке поняття передбачається у правовому аналізі. Це трансцендентальність у сильному, кантівському значенні цього слова. Ми не можемо розглядати трансцендентальні припущення аналітичного методу, який застосовують правники у сфері аксіології. Побудова герменевтичної філософії права, звичайно ж, є філософським завданням. Тому ми лише окреслимо базові проблеми, які присутні у такій філософії права.

2. На відміну від щойно описаних філософських поглядів, походження герменевтики як напряму філософії права не таке ясне. У ній помітні дві течії. Перша походить від німецької традиції і пов'язана з традицією В. Дільтея і, меншою мірою, екзистенціалізмом М. Гайдеггера і Г. Гадамера. Теорія інтерпретації Е. Бетті є хорошим прикладом цієї версії. Однак назва «герменевтика» також дається таким течіям у філософії права, які стосуються неовітгенштейнівської філософської традиції. Інколи тут також буде вживатися назва «аналітична герменевтика». Видатним представником такої філософії права є А. Аарнію.

Що саме поєднує ці дві течії так, що спільна назва «герменевтика» виявляється виправданою? Перш за все, це впевненість, що природна мова є центральною категорією інтерпретації, і це пояснює, чому концепція розуміння посідає ключову позицію у цих двох школах [3–5]. Системи аналізу Г. Гадамера і Л. Вітгенштейна є близькими одна до одної й тоді, коли вони аналізують проблему передумов розуміння. Коли Л. Вітгенштейн говорить, що необхідно мати якість знання (або бути здатним мати знання) про щось, перш ніж ми запитаємо його назву, він має на увазі проблему, схожу на ті, які згадує Г. Гадамер, розглядаючи питання перед-суджень (*pre-judgements*)¹. Нарешті, типовою рисою обох течій герменевтики є тенденція до визначення інтерпретації як розмови, що ведеться у певному комунікаційному середовищі. Однак в обох течіях герменевтики ця думка знаходить вираження у різних термінах.

Ми можемо сказати, що вирішальними для приналежності до герменевтики є такі чинники: 1) визнання розуміння центральною філософською категорією; 2) розгляд проблеми перед-розуміння (*pre-understanding*); 3) погляд на інтерпретацію як дискусію в межах певної спільноти.

Тепер розглянемо приклади герменевтичних теорій тлумачення права. Далі порівняємо їх з іншими напрямами в теорії інтерпретації у правознавстві. Оскільки герменевтика є одночасно філософією розуміння і тлумачення, ми

¹ А. Аарнію також згадує це у своїй праці «Про так звану герменевтичну течію у фінській юриспруденції» [6].

упереміж вживатимемо термін «герменевтична філософія права» і «герменевтична теорія інтерпретації».

3. Теорія інтерпретації Е. Бетті є подібною до версії герменевтики В. Дільтея. Вона особливо виокремлює конкретні риси методу герменевтичного аналізу, з одночасним припущенням щодо можливості й необхідності побудови загальної теорії інтерпретації та загальної герменевтичної деонтології, яка міститиме формулювання базових правил щодо об'єкта і суб'єкта розуміння. Автор піддає критиці погляди Г. Гадамера, висуваючи контраргумент, фундаментальний з точки зору теорії права, що на їх основі неможливо отримати критерії правильності розуміння [3, с. 41].

Настанова загальної теорії інтерпретації, яку Е. Бетті називає каноном актуальності розуміння, є близькою до психології В. Дільтея. Згідно з цим правилом тлумач має реконструювати у собі «процес творення» і «ще раз відчутти» минуле у теперішній час. Це є своєрідною спробою компромісу між імітативною концепцією інтерпретації і тезою про те, що тлумачення є виключно актом творчості з боку того, хто здійснює інтерпретацію.

Аналіз усіх канонів інтерпретації, запропонованих Е. Бетті, призводить до висновку, що цей тип герменевтики можна звести до таких теорій інтерпретації, які наголошують на ролі оцінки у процесі інтерпретування [3, с. 19]. Тоді, незважаючи на різні філософські декларації, цей тип герменевтичної теорії виконує ту ж саму функцію у правознавстві, що й певні типи негерменевтичних теорій інтерпретації: вона розробляє концепцію мови, засновану на протиставленні суб'єкта й об'єкта.

А. Аарніо формулює теорію інтерпретації на основі концепцій та ідей «Філософських досліджень» Л. Вітгенштейна. Через концепцію мовної гри А. Аарніо намагається встановити взаємозалежність між мовою, мисленням і реальністю за допомогою конструктів Л. Вітгенштейна «картина світу» і «форма життя».

Кожна мовна гра заснована на «картині світу» гравців. Картина світу не є правильною *per se*¹. Це тло зацікавлення, яке дозволяє нам відрізнити істину від хиби. Заяви, які стосуються картини світу, відіграють роль, схожу на правила будь-якої гри. Однак картина світу не є постійною, а тому не може стати об'єктом тверджень. Та форма життя, яка не може бути виражена у твердженнях, є основою такої картини світу. Тому заключний елемент аргументації не вимагає релятивізації або обов'язкової для усіх основи, а полягає в діяльності: оскільки я можу діяти певним чином у певних ситуаціях, я належу до певної форми життя. Якщо так, то належність до певної форми життя є попереднім припущенням, яке дає можливість брати участь у мовній грі.

Акт переходу з однієї форми життя до іншої не може бути об'єктом раціональної аргументації. Це проблема, що пов'язана з реальною приналежністю до цієї форми життя.

Як вважає А. Аарніо, догматична правова аргументація складається із низки мовних ігор, які утворюють одне сімейство значення. Поняття, які утворюють сімейства значень, мають такі характерні риси²: не існує набору характеристик,

¹ З лат.: «сама по собі», «по суті». — Прим. перекладача.

² Це було доведено Й. Вроблевські в огляді праці Е. Бетті, надрукованому в журналі «*Studia Prawno-Ekonomiczne*», 1973. — XI.

спільних для усіх об'єктів, названих у таких поняттях і властивих лише їм; діапазоном такого поняття є певна кількість окремих підкласів об'єктів, і кожен з них має деякі риси, спільні з рисами певних інших підкласів у межах обсягу цього поняття; і не існує лінії поділу, яка відділяє те, що названо цими поняттями, від решти об'єктів.

Інтерпретаційне твердження набуває значення як частина мовної гри. Запитання про те, коли інтерпретаційне твердження є визнаним і обґрунтованим, залежить від інтерпретаційної спільноти, в якій існує домовленість про критерії його валідності. Ця згода не є наслідком соціальної конвенції, це результат або симптом певної форми життя.

4. Тепер порівняємо згадані вище концепції герменевтичних теорій з так званими раціоналістичними теоріями інтерпретації. Виокремимо серед раціоналістичних теорій інтерпретації ті течії, які приймають конструкцію раціонального законодавця як свідоме і несвідоме припущення. Вони припускають, що, незалежно від типу інтерпретації, тлумач завжди має на увазі, що знання і прихильності законодавця відповідають певним вимогам, зумовлюються правилом раціональності. Варто зазначити, що це тільки формальна умова, яка нерідко доповнюється ще одним формальним поняттям — поняттям ідеального законодавця. Отже, тут не вирішується, якими є уподобання законодавця, тобто яких саме цінностей той зрештою дотримується. Тому допускається застосування різних інтерпретаційних директив у ситуації, коли інтерпретатори приписують законодавцю різні прихильності. Група інтерпретаційних директив, які реалізують певні цінності, називається нормативною теорією інтерпретації¹. Відповідно до нормативної теорії інтерпретації, на якій наголошує інтерпретатор у своїй аргументації, він бере або не бере до уваги цінності, що їх сприймає реальний законодавець.

У межах системи раціоналістичних теорій інтерпретації існують дві основні позиції. Одна стосується характеру припущення раціонального законодавця. Ми можемо розрізнити тут дві точки зору. Згідно з першою — це ідеалізоване припущення, хоча його й неможливо відхилити [8, с. 139]. Прихильники другої точки зору стверджують, що якщо воно не спростовується в процесі інтерпретації, його слід визнати тільки як контрфактуальне припущення [7, с. 38]. Сприйняття одного з цих двох тверджень змінює характеристику так званої структури смислових зв'язків компетенції, тому це є вкрай важливим питанням, коли йдеться про наукову природу цієї галузі знань.

Інше дискусійне питання стосується кінцевої мети інтерпретації, тобто похідний підхід тут протиставляється підходу роз'яснювальному [9, с. 116]. Згідно з похідним підходом інтерпретація — це особлива реконструкція висловів, визначених як правові норми, з лінгвістичних формацій, які є частинами нормативних актів. Якщо так, то мета інтерпретації полягає в декодуванні норми права у її повному вигляді². У роз'яснювальному підході інтерпретація

¹ Л. Новак першим у нашій літературі описав цю конструкцію та конструкцію ідеального законодавця, див. його працю «Правова інтерпретація» [7].

² Цю диференціацію запропонував Ф. Студніцкі у своїй праці «Вступ до правової інформатики» [10].

обмежується виключно поясненням змісту норм відповідно до принципу «*interpretatio cessat in claris*»¹ [11].

Наступна класифікація раціоналістичних традицій інтерпретації може слугувати коротким узагальненням того, що ми вже сказали про ці теорії:

	Ідеалізуюча	Контрфактуальна
Похідна	X	X
Роз'яснювальна	X	X

Аналіз наслідків обрання одного з цих чотирьох типів раціоналістичної теорії інтерпретації є неможливим через лімітований обсяг статті, тому обмежимося лише цією типологією. Необхідно також додати, що раціоналістичні теорії інтерпретації домінують у сучасній польській теорії права.

5. Аналізуючи взаємозв'язки між герменевтичними й раціоналістичними течіями теорії інтерпретації, ми можемо бачити суттєві відмінності між ними через порівняння їх ставлення до проблеми раціональності [8, с. 114]. У раціоналістичних теоріях інтерпретації аналіз припиняється, коли виконано вимоги щодо внутрішньої раціональності [8, с. 229–230]. У них ставиться запитання, чи виправдана інтерпретація, і якщо так, то до якої міри, передумовами, прийнятими судом при інтерпретуванні, і правилами логіки, яких він дотримується. Крім цього, тут запитується, чи виправдані ці передумови у світлі знання, яким володіє суд, і прийнятих норм та оцінок. Йдеться також про реконструкцію імпліцитно присутніх елементів обґрунтування рішення. У раціоналістичних теоріях інтерпретації основна увага приділяється контексту обґрунтування. Вони природно пов'язані з різними версіями теорії аргументації.

На відміну від них, герменевтичні теорії інтерпретації звернені переважно до зовнішньої раціональності, шукаючи передумови юридичного розуміння. Так чи інакше, але можна стверджувати, що будь-яка філософія права ставить питання про зовнішню раціональність, однак особливу рису герменевтичної думки можна виразити у такий спосіб: даючи відповідь на запитання про передумови розуміння, герменевтика особливо наголошує на ролі дихотомії «суб'єкт — об'єкт» у відчуженні свідомості. Існування так званого герменевтичного кола тут виступає джерелом тези щодо сутнісної єдності усіх форм мислення (у тому числі того, що ми називаємо екзистенціальною і науковою свідомістю).

Ставлячи запитання щодо передумов наукового мислення, герменевтика прагне знайти джерело його відчуження у неправильній концепції розуміння. Однак здається, що герменевтика, включаючи її юридичні версії, повинна сплатити певну ціну за те питання, на яке вона намагається знайти відповідь. Перш за все, вона «драматизує» проблему розуміння. Почавши з простого запитання про відповідність інтерпретації і тексту, вона перейшла до проблеми трансцендентальних умов розуміння. Це ускладнило саме поняття розуміння і, як наслідок, розмитим стало протиставлення понять розуміння і пояснення (В. Дільтей). На сьогодні може скластися враження, що герменевтика аналізує відмінність між розумінням і сприйняттям, в якому можна краще пояснити розуміння, у той

¹ З лат.: «інтерпретація зупиняється, коли текст зрозумілий». — Прим. перекладача.

час як ця пара концептів зводиться до протиставлення «наука — герменевтика» [12, с. 50]. Можна навіть сказати, що герменевтика входить до критики науки. Намагаючись вийти за межі мови, ставлячи питання про трансцендентальні умови розуміння, ми ризикуємо ліквідувати лінію поділу між герменевтикою і такими дисциплінами, як психотерапія. Герменевтичні ідеї дедалі частіше виражаються метафорично.

Так, хоча критичні аспекти герменевтики містять такі важливі якості, як можливість ставити нові запитання, однак її позитивна програма і її здатність аналізувати перед-припущення (*pre-assumptions*) «як такі» викликають сумніви. Слід пам'ятати, що проблема передумов розуміння не вважається проблемою генези розуміння. Ця проблема виникає в контексті проблеми людської особистості або *Dasein*; тому і відповідь також стосується тієї ж сфери. Відповідь на запитання про передумови розуміння, таким чином, є формою становлення свідомості, «її висвітлення». Тут можна запитати про існування обмежень на вербалізацію такого розуміння стану свідомості. Ці міркування також стосуються й герменевтики права. Здається, що проблема, яку вона розглядає, має обмежуватися критичною деміфологізацією розуміння права.

6. Чому ця критика з боку герменевтики є суттєвою для теорії права? Фактично, у працях М. Гайдеггера і Г. Гадамера вже виникає одне ключове запитання: як можна примирити світ щоденного досвіду людини зі світом наукової об'єктивності та наукового впливу? Г. Гадамер робить спробу довести, що антропологічне зведення науки до світу щоденного досвіду можливе шляхом демістифікації науково-методологічної самосвідомості. Мета цих міркувань полягає не в ліквідації проблеми пізнання, а в тому, щоб довести, що наукове мислення має структурну схожість з іншими формами мислення. Таким чином, цю структуру можна встановити за допомогою герменевтичної онтології. Перший етап — це критика суб'єктивізму та заперечення існування абсолютних тверджень, об'єктивуючих міркування і поняття, які віддзеркалюють екстралінгвістичну реальність. Проблема зв'язку між щоденним досвідом людини і світом наукової об'єктивності є суттєвою проблемою правознавства, якщо ця наука бажає вплинути на юридичну практику і, через неї, на соціальну реальність.

Це запитання, звичайно, можна вважати частиною більш загальної проблеми — напруги між наукою і філософією, але тоді ця проблема може бути зведена до взаємозв'язку теорії та соціальної реальності. Однак насправді це ширша проблема; вона стосується самосвідомості правника, тобто його способу аналізу власної правової свідомості. У цій статті ми не можемо деталізувати питання правової свідомості. Але це сукупність знань про право, оцінок у праві та комплексу сталих поглядів і переконань стосовно відповідної правової поведінки.

У зв'язку з конструкцією оціночного судження, що використовується тут, ми зацікавлені в двох останніх складових правової свідомості.

Так, герменевтика не критикує конкретні види юридичної діяльності, а лише дає інформацію про обсяг розуміння, визначений тим, що Г. Гадамер називає горизонтом розуміння (*horizon of preconceptions*). У цей спосіб вона має на меті реконструкцію прямої комунікації у правовому дискурсі. Герменевтика, при такому її розумінні, буде також інструментом повернення «відчуття» соціального світу до правового дискурсу. Реконструкція діалогу з реальністю через

демістифікацію мислення є особливо важливою при інтерпретації оціночних суджень юридичної мови, аксіологічні заходи до збереження якої зазнають суттєвого впливу ідеології, особливо ідеології судового правозастосування [13, с. 182 і далі]. У цій статті ми не пропонуємо точнішого визначення ідеології. Досить розглянути ідеологію як систему презентації (Л. Альюссер) засобами зображень, міфів, ідей або концептів історичного існування. Ця система відіграє також певну історичну роль у суспільстві. Ідеологія як система презентації відрізняється від науки тим, що практико-соціальна функція в ній домінує над теоретичною або когнітивною функцією.

7. Герменевтика аналізує право та оціночні судження у ньому. Це складає її гуманістичний об'єкт стосовно певних значень. Оскільки герменевтика ставить запитання стосовно найбільш фундаментальних припущень, на основі яких стає можливим розуміння, можна визначити конкретні герменевтичні завдання щодо аналізу права. Чи існує загальне для всіх правових дисциплін концептуальне уявлення про людину? Як воно співвідноситься з тими уявленнями про людину, якими ми оперуємо в науці і філософії? Для відповіді на ці запитання необхідно змінити критерій раціональності, яким зазвичай керуються правники, тобто критерій внутрішньої раціональності. У сфері аксіології це означає, що неможливо ставити запитання про первинні цінності, прийняті у системі права. Ми припускаємо, що ці цінності дані нам від самого початку. Досліджуючи систему цінностей з точки зору зовнішньої раціональності, ми ставимо запитання стосовно первинних цінностей, тобто намагаємося встановити критерії, на основі яких здійснюється вибір визначеної системи цінностей. Звичайно, це завжди пов'язано з формулюванням метасистемних тверджень.

Право — це гуманістичний об'єкт, а тому твердження герменевтики повинні містити бачення людини, що відповідає тому, яке запропоноване правом. Завданням такого аналізу права і юридичної інтерпретації є виокремлення категорій світогляду правника, однак вони зазвичай не виражаються явно. Зміст норм права — це лише символи певних екзистенціальних проблем, «вирішених» законодавцем. За М. Гайдеггером, під існуванням, якщо виразити це поняття формально, ми розуміємо такий спосіб життя, сутність якого полягає у рефлексивному зверненні погляду на себе; «буття, яке існує» означає «буття, звернене» до свого власного «є». Екзистенціальні проблеми, шлях їх вирішення, як символи філософських поглядів, знову ж таки, знаходять своє відображення у законі, створеному законодавцем. Аналіз цих символів, вірогідно, призведе до певної практичної філософії, яка створюється у зв'язку з тим, що законодавець повинен вирішити суспільні проблеми.

Аналіз таких правових інститутів, об'єкт яких пов'язаний із дуже складними екзистенціальними проблемами, може виявитися особливо плідним. Вдалими прикладами цього можуть бути авторське право, яке стосується проблеми творчого характеру людської діяльності, особисті права тощо.

Герменевтична теорія правової інтерпретації породжує також низку епістемологічних проблем. Основна проблема пов'язана з припущенням, що герменевтичний аналіз, можливо, виявить певні концепції людини в різних галузях права. Реконструювати концепцію людини, спільну для права в цілому, може бути складним завданням. Інша проблема пов'язана з відношенням

самого права до втіленого у ньому образі людини. Аналіз правових норм і судових рішень показав, що законодавець і правники намагаються представити цю концепцію як найкращу і єдину. Такі переконливі спроби мають за мету забезпечити впевненість у праві і справедливості та об'єктивності рішень, ухвалених на їх основі. Припущення щодо ідеального законодавця, обов'язкове у певних типах правової аргументації, є ще одним джерелом такого підходу. У цій ситуації ми можемо сказати, що правова концепція людини часто відіграє роль соціального міфу через своє місце у правовій аргументації. Крім того, ця концепція може включати проблеми, які у філософії підпадають під поняття «хибна свідомість».

У філософії першим визначив цей феномен Ф. Бекон, а в нашу епоху це зробили також Ф. Ніцше і З. Фрейд.

Для Ф. Ніцше це процедура приховування біологічної сфери слабкими особистостями, позбавленими волі до влади, або ж скоріше тими, у кого воля до влади послаблена. І, нарешті, З. Фрейд формулює фальшування свідомості як процес приховування сфери лібідо як джерела людської діяльності. У цей спосіб відбувається посилення на біологічний або статевий фон цього символу. Таке явище можна також пояснити маскуванням нашої волі до влади. Слід однак зауважити, що жоден зі згаданих тут філософів не схиляється до скептицизму під впливом міркувань такого типу. Вони лише виявляють тривіальність певних методів аналізу свідомості і, зокрема, існуючих аксіологічних проблем. Ці філософи зазначають, що недостатньо обмежитися виключно прямими смислами, які містяться у свідомості. Таким чином, вони виступають проти тенденцій, присутніх у позитивістській філософії.

У зв'язку з цим перед герменевтикою постає додаткове завдання. Вона не може обмежитися лише тлумаченням символів; герменевтика повинна зрозуміти і пояснити весь шлях містифікації, яку здійснює свідомість, приховуючи символ, який є об'єктом інтерпретації. Відповідно, визначеність свідомості в аксіологічній сфері не обов'язково є доказом примусового визнання системи цінностей, а це також призводить до вкрай важливого висновку. З точки зору зовнішньої раціональності аксіологія виявляється «завданням герменевтики», а не тільки її об'єктом. Аналіз символу не може бути лише типом аналітичної діяльності, а й повинен бути діяльністю із синтезування або, за термінологією Е. Гуссерля, «конституювання».

8. Завдання цієї статті полягало у тому, щоб презентувати історію та сучасну форму герменевтики. Ми окреслили дві течії в її розвитку. Одна з них пов'язана з прізвищами Ф. Шляєрмахера і В. Дільгея. У цій формі герменевтика була загальною теорією інтерпретації. Друга течія з'явилася разом із поворотом у філософії, зробленим М. Гайдеггером. Після нього герменевтика стала онтологією, аналізом способу існування *Dasein*. Г. Гадамер, послідовник цієї точки зору, розширив екзистенціальну складову герменевтики аналізом відчуженої свідомості і, передовсім, наукової свідомості. Причиною відчуження є протиставлення суб'єкта й об'єкта, розвинуте у сучасній філософії, та ідеал стороннього (неупередженого) спостерігача, який знайшов найбільш яскраве вираження у науковому мисленні.

Юридична герменевтика теж посилається на цю філософську традицію, і, крім цього, вона пов'язана з неовітгенштейнівською теорією (аналітичною герме-

невтикою). Рисами, спільними для обох цих течій, є передовсім визнання розуміння центральною категорією філософії та аналіз комунікації. Ми виступаємо проти застосування так званих раціоналістичних теорій інтерпретації до герменевтики; останні в аналізі інтерпретації використовують концепт раціонального законодавця. Ми виокремили чотири типи раціоналістичних теорій інтерпретації. Порівняння цих теорій інтерпретації з герменевтикою показало, що основна відмінність полягає у використанні різних концептів раціональності.

Ми також стверджуємо стосовно критичних аспектів герменевтики, що її здатності ставити первинні запитання слід дати високу оцінку. Але у правовій теорії її позитивістська програма викликає сумніви. Тому ми пропонуємо зосередити герменевтичний аналіз на деміфологізації юридичного розуміння і виявленні аксіологічної концепції людини, що міститься у праві. Сформульована таким чином аксіологія виявляється завданням «герменевтики», а не лише її об'єктом.

9. З виникненням сучасних держав на основі бюрократичної моделі апарату державного управління зазнала змін модель раціональності, яка раніше була обов'язковою для правників. Відправлення правосуддя стало елементом апарату врядування на основі моделі технічної раціональності. В міру того, як традиційні суспільства почали модернізуватися, їх зростаюча складність викликала необхідність вирішити проблеми контролю.

Мав змінитися також і спосіб поширення культурних ідей, частиною яких є правові норми. Традиційної взаємодії норм права і норм приватної моралі стало недосить, тому що зміна правових норм має відповідати змінам проблем суспільного контролю. Саме правові норми є базовим інструментом вирішення проблем контролю з боку державного апарату. Є закони, які мало взаємодіють з інституційними рамками; закон діє у сферах суспільного життя, які зазнають тиску з боку державної влади. Це абстрактне право у тому сенсі, що воно відрізняється від моральних норм і ґрунтується на принципах бюрократичної моделі адміністрування. Однак навіть якщо наші дії зумовлені інституційними рамками, вони підлягають нормативному контролю у зв'язку з необхідністю відповідати певним дозволенным нормам поведінки. Вони підпорядковані технічним системам відповідно до моделі технічних дій, і їх слід розуміти як реакцію пристосування до змін у навколишньому середовищі.

Цю зміну права можна проілюструвати витісненням цивільно-правових відносин з адміністративно-правових. Цей факт є тим явищем, яке можна зустріти на сьогодні в усіх правових системах. Це типовий приклад заміни інституційних елементів права на технічні системи. Цивільно-правові відносини характеризуються, зокрема, рівністю суб'єктів цих відносин та відсутністю підпорядкованості, яка є наслідком владних відносин. Отже, конфлікт у стосунках між суб'єктами цивільного права має вирішуватися на основі герменевтики. Рівність суб'єктів у цьому випадку означає, що вони можуть висувати претензії один до одного шляхом їх обговорення, без застосування насильства. Тому тут йдеться не про технічну ефективність, а про санкціоновані суспільством очікування щодо певної поведінки. Сутність цивільно-правових відносин, яка полягає в рівності їх суб'єктів, встановлює норму, що дискусія, яка відбувається на такому тлі, має бути вільною від насильства, отже, має відповідати припущенню щодо ідеальної комунікативної ситуації.

В адміністративному праві відносини базуються на підпорядкуванні сторін. Про це свідчить той факт, що ці сторони права мають на меті реалізацію своїх цілей у певних обмежених умовах. В основі цього процесу лежать технічні правила, що походять з емпіричних знань. Адаптація системи до зміни умов у середовищі є критерієм раціональності.

Спроби адміністративного регулювання сфер, які були традиційно предметом цивільного права, є безпосередньою ознакою правових інститутів, заснованих на моделі цілераціональної дії. Джерелом цінностей більше не виступає правова аудиторія, їх формулювання відбувається у вільній та не обмеженій насильством дискусії. На зміну герменевтиці приходять системи, що засновані на технічній раціональності. Це означає, що законодавство починає виконувати функцію зовнішнього суспільного імпульсу. Це більше не елемент непрямого контролю, заснований на глобалізації норм.

Судова практика та теорія права становлять на сьогодні один із базових чинників моделювання нового образу права. Переважно це так тому, що теорія права втратила свою критичну функцію і стала головним захисником технічної моделі соціальних дій. Теорія права ефективно приховувала від юристів той факт, що переваги технічної раціональності не є природною необхідністю, а рішенням, також винесеним на основі певних аксіологічних припущень. Владні відносини щодо політичного управління не зазнали суттєвих змін, але вони пов'язані з об'єктивними потребами технічного апарату, і тому приймають на себе функцію обговорення форми технічного керування.

10. Як зазначав Р. Алексі, правовий дискурс є надбудовою практичного дискурсу [14]. Останній зумовлений припущенням ідеальної комунікативної ситуації. Так, у процесі дискурсу припускається, що всі учасники дискурсу можуть заявляти свої інтереси і висувати аргументи на підтвердження своєї правоти. Оскільки суть змісту аргументу полягає у посиланні певного інтересу на первинний стандарт, ми можемо припустити, що аргументація може тривати до досягнення консенсусу. Аргументація стосується загального характеру певних інтересів і змісту норм, що регулюють реалізацію цих потреб та інтересів.

Жодна аксіоматично нейтральна наукова теорія не може дати відповіді на запитання, чому нам слід вести дискусію без застосування насильства чи обмеження свободи її учасників. Це включає дотримання певної етики дискусії. Такі умови, як свобода слова або обов'язок дати відповідь на наведені аргументи, походять із певної системи етики. Звичайно, це не єдині умови комунікації, наприклад, є також заборона формулювати суперечливі твердження з праксеологічних підстав або повторно наводити аргументи за відсутності особливих підстав для цього. Проте ці етичні умови у певному сенсі є базовими: без них дискурс є абсолютно недоцільним. У нашій культурі свобода слова є такою основоположною вимогою. Раціональність комунікативної дії, таким чином, є складним комплексом цінностей, де провідну роль відіграють етичні міркування.

Оскільки правовий дискурс є частиною практичного дискурсу, у праві етичний концепт людини є складовою правової моделі раціональності. У праві ми легко можемо бачити, як часто критерії герменевтичної раціональності приносяться у жертву задля критеріїв раціональності, характерних для інструментальної дії.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Gadamer G.* Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. — Tübingen, 1960.
2. *Husserl E.* Formale und transzendente Logik // Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung. — vol. X (1929); Formal and Transcendental Logic, [1929], trans. Cairns D. — The Hague : Nijhoff, 1969.
3. *Betti E.* Die Hermeneutik als allgemeine Methodik der Geisteswissenschaften. — Tübingen, 1972.
4. *Aarnio A.* On Legal Reasoning. — Turku, 1977.
5. *Apel K.-O.* Wittgenstein und Heidegger // Philosophisches Jahrbuch. — 1967. — No 75. — P. 56–94.
6. *Aarnio A.* On so-called hermeneutical trend in Finnish Legal Theory // Legal point of view. — Helsinki, 1978.
7. *Nowak L.* Interpretacja prawnicza. — Warszawa, 1973.
8. *Wróblewski J.* Sądowe stosowanie prawa. — Warszawa, 1972.
9. *Gizbert-Studnicki T.* Wieloznaczność leksykalna w interpretacji prawniczej. — Kraków, 1979.
10. *Studnicki F.* Wprowadzenie do informatyki prawniczej. — Warszawa, 1978.
11. *Zieliński M.* Interpretacja jako proces dekodowania tekstu prawnego. — Poznań, 1972.
12. *Albert H.* Kritische Vernunft und menschliche Praxis. — Stuttgart, 1977.
13. *Lang W.* Teoria prawa. — Toruń, 1972.
14. *Alexy R.* Theory der juristischen Argumentation. — Frankfurt a.M., 1978.

Зірк-Садовскі М. Завдання герменевтичної філософії права

Анотація. Мета цієї статті — показати історичну та сучасну форми герменевтики. Так, розуміння тексту, як стверджує В. Дільтей, не означає проникнення однієї людини в дух іншої, а скоріше вихід на більш високий рівень загального піднесення не тільки над власною, а й чужою конкретністю. Будь-яку ситуацію можна вважати певною позицією, яка обмежує можливості бачення. Г. Гадамер називає це обмеження горизонтом. Тому ми можемо сказати, що належність до герменевтичного напрямку визначається такими чинниками: 1) визнання розуміння центральною філософською категорією; 2) аналіз проблеми перед-розуміння (*pre-understanding*); 3) погляд на інтерпретацію як дискусію в межах певної спільноти. Чому ця критика з боку герменевтики є суттєвою для теорії права? Фактично, уже в роздумах М. Гайдеггера і Г. Гадамера з'являється одне вкрай важливе запитання: як можна примирити світ щоденного досвіду людини зі світом наукової об'єктивності та наукового впливу? Г. Гадамер робить спробу довести, що антропологічне зведення науки до світу щоденного досвіду можливе шляхом демістифікації науково-методологічної самосвідомості. Теорія права, яка є науковою і аксіоматично нейтральною, нездатна дати відповіді на запитання, чому саме нам слід вести дискусію без насильства чи без обмеження свободи її учасників.

Ключові слова: перед-розуміння, спільнота, існування, онтологія, традиція, мова, правова інтерпретація, дискурс права.

Зірк-Садовски М. Задача герменевтической философии права

Аннотация. Цель этой статьи — показать историческую и современную формы герменевтики. Так, понимание текста, как утверждает В. Дильтей, не означает проникновение одного человека в дух другого, а скорее выход на более высокий уровень общего подъема не только над собственной, но и чужой конкретностью. Любую ситуацию можно считать определенной позицией, которая ограничивает возможности видения. Г. Гадамер называет это ограничение горизонтом.

Поэтому мы можем сказать, что принадлежность к герменевтическому направлению определяется следующими факторами: 1) признание понимания центральной философской категорией, 2) анализ проблемы пред-понимания; 3) взгляд на интерпретацию как дискуссию в рамках определенного сообщества. Почему эта критика со стороны герменевтики является существенной для теории права? Фактически, уже в размышлениях М. Хайдеггера и Г. Гадамера появляется один крайне важный вопрос: как можно примирить мир повседневного опыта человека с миром научной объективности и научного влияния? Г. Гадамер пытается доказать, что антропологическое сведение науки к миру повседневного опыта возможно путем демистификации научно-методологического самосознания. Теория права, которая является научной и аксиоматически нейтральной, способна дать ответы на вопрос, почему нам следует вести дискуссию без насилия или без ограничения свободы ее участников.

Ключевые слова: пред-понимание, сообщество, существование, онтология, традиция, язык, правовая интерпретация, дискурс права.

Zirk-Sadowski M. The Task of the Hermeneutic Philosophy of Law

Summary. The aim of the paper is to present the historical and the modern form of hermeneutic. As W. Dilthey stated, the understanding of the text is not entering of one individual into the spirit of the other, but rather a rising to a higher level of general overcoming not only one's own but also someone else's particularity. Any situation can be considered as a certain position limiting the possibility of vision. H. Gadamer calls this limitation a horizon. So we may say that the following factors decide about the attachment to hermeneutic trend: 1) the recognition of understanding as the central philosophical category; 2) the analysis of the problem of pre-understanding; 3) the interpretation is regarded as discussion within a certain community. Why is this hermeneutical criticism of essential for the theory of law? As the matter of fact, in Heidegger's and Gadamer's considerations one crucial question appears: How to reconcile the world of everyday experience of an individual with the world of scientific objectiveness and scientific authority? H. Gadamer tries to prove that an anthropological reduction of science to the world of everyday experience is possible through the demystification of the scientific methodological self-consciousness. The theory of law which is scientific and axiomatically neutral is not able to give answers to such questions as: «Why should we built discussion without resorting to violence or without restraining the freedom of participants?».

Key words: pre-understanding, community, existence, ontology, tradition, language, legal interpretation, legal discourse.